

Horen, zien en nooit meer zwijgen

Slechts 20% van het pesten in de schoolklas wordt waargenomen door de leerkracht. Althans, leerlingen rapporteren 80% meer pestincidenten dan de leerkrachten. Voor dit verschil zullen er meerdere verklaringen zijn:

- een deel van het pestgedrag vindt plaats buiten het zicht van de leerkracht
- verschil in interpretatie, wat is pesten en wat is plagen
- verschil in subjectieve beleving
- ervaring van leerkracht
- eigen ervaring met pesten (houding)
- missen van signalen
- te grote groep om goed te volgen.

De lijst is niet eindig, maar duidelijk is dat een aantal oorzaken te maken heeft met enerzijds de vaardigheden om pesten te herkennen en anderzijds de definitie van pesten die men hanteert.

Waarom is het belangrijk dat leerkrachten pesten herkennen?

In een effectieve aanpak van pesten is het belangrijk dat leerkrachten pesten zien en herkennen. Dit maakt mogelijk dat er een juiste interventie wordt gepleegd op de juiste personen. Maar het is ook belangrijk dat er proactief opgetreden kan worden. Het is veel moeilijker om pas bij ernstige escalaties in te grijpen, het beste effect met de minste inspanning wordt verkregen om in te grijpen in kleine interacties. Vaak liggen deze interacties voor het moment dat een kind zelf aangeeft dat het ernstig wordt gepest of de situatie escaleert.

Pesten, spelen of ruzie

“Waarom moet ik weten of iets pesten of ruzie is? Als het grensoverschrijdend is, grijp ik in!” Dit is een opmerking die we regelmatig horen van leerkrachten. Natuurlijk is het belangrijk in te grijpen als gedrag een grens over gaat, ongeacht wat de motivatie van dit gedrag is of welke sticker je erop plakt. Of je ingrijpt, hangt dan ook af van de normen en waarden die je als school of leerkracht hanteert. Maar het is wel erg belangrijk af te wegen hóe in te grijpen. En dat wordt mede bepaald door hoe je het gedrag classificeert. Als voorbeeld:

Leerlingen die in een spel te hard stoeien, kun je simpel met een opmerking tot de orde roepen, waarbij je de grenzen aangeeft.

Stoeien leerlingen ten gevolge van een ruzie, dan neem je ze samen mee en confronteer je ze met hun gedrag.

Maar als hetzelfde stoeien een gevolg is van pestgedrag, kan het zeer negatief werken als je pester en gepeste direct met elkaar confronteert. Als je niet weet waar je op ingrijpt, kan het zijn dat je olie op het vuur gooit en het pesten verergert.

Objectief versus subjectief

In ons model maken we duidelijk onderscheid wanneer je objectief waarneemt en subjectieve belevingen meeneemt.

Het is belangrijk om eerst objectief vast te stellen om welk gedrag het gaat en welke rollen individuen invullen. Op basis van observaties en inventarisatie stel je vast welk gedrag er wordt vertoond (classificeren). Maar de subjectieve beleving van betrokkenen neem je wel mee om af te wegen of je

ingrijpt. Het objectief plaatsen van het gedrag in de juiste categorie bepaalt mede hoe je ingrijpt. Vaak zien we nu dat het ingrijpen alleen afhankelijk is van de subjectieve beleving van leerkracht, leerlingen en ouders. Realiseer je dat niet ingrijpen op negatief gedrag het signaal naar kinderen kan afgeven dat het gedrag geaccepteerd is. En dat wel ingrijpen op positief gedrag ook schadelijke gevolgen kan hebben.

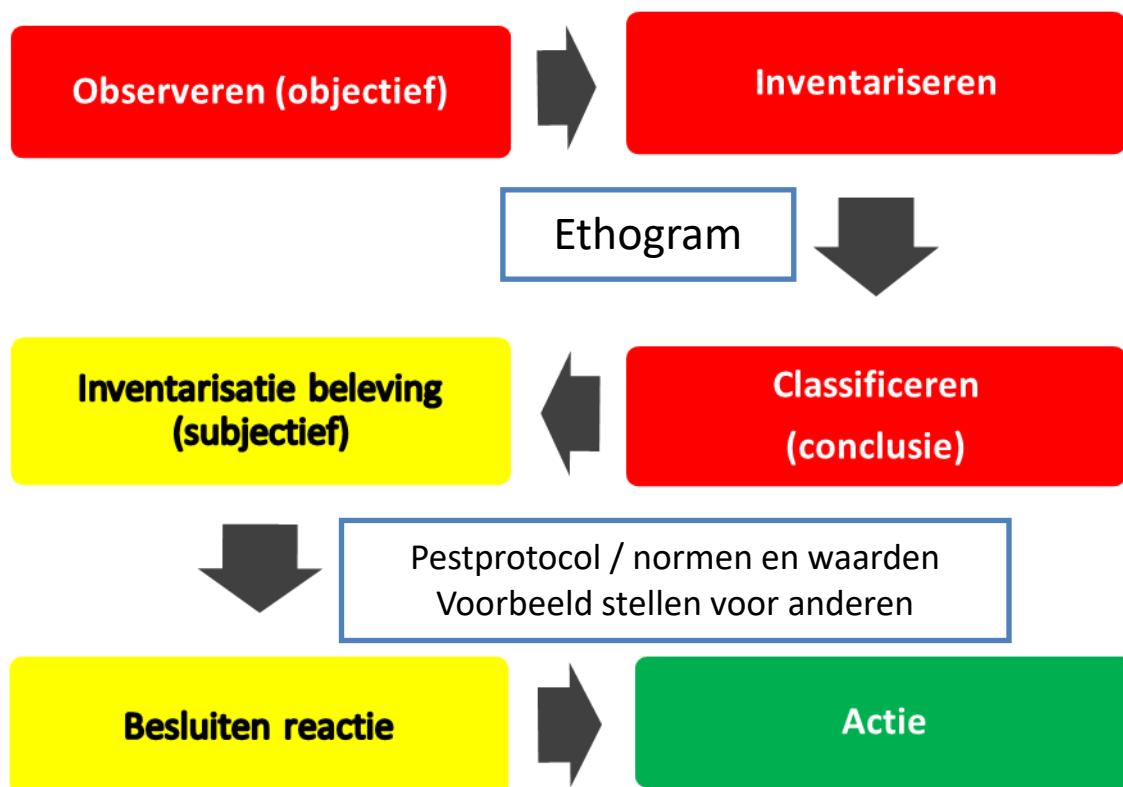
Een andere quote die we regelmatig in het onderwijs horen: "Voor mij is het pas pesten als het slachtoffer dit zelf ook vindt en aangeeft er last van te hebben". Laat niet de subjectieve beleving van het slachtoffer alléén leidend zijn. Vaak is ingrijpen belangrijk om ook de grenzen aan te geven naar de andere leerlingen, ongeacht de beleving van het slachtoffer. En wie zegt dat ontkenning niet een vorm van vluchtgedrag is? Daarom is die eerste fase van het objectief vaststellen over welk gedrag we praten zo essentieel.

Antipestaanpak?

Is het trainen van leerkrachten om pesten beter te herkennen en het aanreiken van tools om pesten van andere gedragingen te onderscheiden een antipestaanpak?

Nee, we proberen alleen een aantal vaardigheden te vergroten. We doen ook geen handreikingen hoe een interventie te plegen of pesten aan te pakken, dat laten we over aan andere professionals en vaak zijn dat de leerkrachten zelf.

Wat we wél doen is in het hele proces kennis en kunde toevoegen om pesten beter en sneller te herkennen om zo op de juiste manier en vroegtijdig te kunnen ingrijpen en escaleren te kunnen voorkomen.

Verklaring bij model

Stap 1

Observeer gedrag zonder interpretatie, vooroordelen, waardeoordelen en projectie. Leg vast wat je werkelijk ziet.

Stap 2

Inventariseer je eigen waarnemingen rondom een specifieke interactie, groep kinderen of situatie. Signalen die anderen geven kun je gebruiken om je beter te focussen, maar probeer zoveel mogelijk eigen observaties te verzamelen.

Stap 3

Stel op basis van objectieve waarnemingen en de inventarisatie vast met welk type gedrag je te maken hebt. Is de interactie die je ziet: pesten, plagen, spelen, agressie of dominantie. Probeer niet alleen de bevestiging van je eigen vooroordeel te zoeken.

Gebruik hiervoor het ethogram: een overzicht waarin gedragingen worden omschreven op basis van objectieve, meetbare kenmerken. Dit hulpmiddel heb je van te voren vastgesteld, met collega's of externe ondersteuning.

Gebruik je conclusie om afwegingen te maken voor je verdere handelen.

Stap 4

Is er sprake van pesten inventariseer dan ook de subjectieve beleving van slachtoffer, pester en omstanders. Hebben ze er last van en hoe zien ze dit gedrag zelf: Wat is hun beleving? Overigens moet je in deze stap omzichtig te werk gaan; het is een inventarisatie, geen interventie.

Stap 5

Maak de keuze of je een interventie pleegt. Neem daarbij mee wat je met elkaar hebt afgesproken in bijvoorbeeld een pestprotocol, aan het begin van het schooljaar of kijk naar de normen en waarden die jij wilt vertegenwoordigen. Als school en dus als leerkracht bepaal je de grenzen. Realiseer je dat datgene wat je doet ook effect heeft op de rest van de kinderen. Het bijvoorbeeld niet ingrijpen op basis van de beleving of keuze van het slachtoffer, kan er toe leiden dat andere kinderen het gedrag dat is vertoond als normaal gaan beschouwen omdat het niet wordt gecorrigeerd.

Stap 6

Kom in actie. Vertrouw daarbij ook op je eigen interventievaardigheden als professional.

10 tips bij Het observeren en herkennen van pestgedrag in de schoolklas

1 Breng focus aan

Het is niet mogelijk om 30 kinderen tegelijkertijd te observeren. Daarom kan het helpen focus aan te brengen. Daar zijn een aantal mogelijkheden voor:

- Volg voor een bepaalde periode gericht 2 of 3 kinderen;
- Je kunt er ook voor kiezen om gekoppeld aan vaste tijdsintervallen te scannen op een bepaalde gedragssoort (bijv. pesten, plagen, agressie);
- Of nog beter, een combinatie van beide: één individu langere tijd volgen door in tijdsintervallen te scannen op 4 of 5 gedragingen.

2 Observeer kinderen ad random

Het is goed om wisselend verschillende kinderen te volgen. Daarbij kan het helpen om je bij de keuze wie je volgt niet te laten leiden door hypothesen of vooroordelen, maar ad random een kind te kiezen. Het beste kun je dit uitleggen als het lot laten bepalen welk kind je de dag volgt. Hierdoor krijg je ook een controle groep en inzicht in de 'normale' en afwijkende gedragspatronen binnen groepen kinderen.

Heb je weinig tijd focus dan niet alleen op de mogelijke pester, slachtoffer en omstanders, maar kijk ook eens naar het gedrag dat andere kinderen vertonen.

3 Houd een logboek bij

Je kunt niet alles wat je ziet onthouden en daarnaast is het soms moeilijk om observaties op het moment van waarneming in een kader te plaatsen. Maak korte aantekeningen en schrijf zo objectief mogelijk op wat je daadwerkelijk waarneemt. Deze aantekeningen kunnen bijdragen in:

- Herkenning patronen;
- Inzicht in frequentie;
- Aandacht vasthouden;
- Mogelijkheid om bij incidenten te kunnen terugkijken wat eraan vooraf ging;
- Ontdekken van relatie tussen omgevingsfactoren en gedrag;
- Een instrument om gedrag te vergelijken en te bespreken met andere docenten.

4 Let op omgevingsfactoren

Bij het observeren is het belangrijk om omgevingsfactoren mee te nemen. Deze kun je registreren in het logboek. Het is niet noodzakelijk dit voortdurend te doen. Minimaal één keer per observatieperiode of als de omgevingsfactoren drastisch veranderen. Denk hierbij aan:

- Waar observeer je (klas, speelplaats);
- Wie zijn er in de omgeving (andere kinderen, volwassenen);
- Het weer;
- Dag van de week;
- Tijdstip;
- Opvallende gebeurtenissen.

Als er verbanden zijn tussen omgevingsfactoren en pesten, is het belangrijk deze te herkennen.

5 Zorg dat je ook 'niet-pestgedrag' herkent

Voordat je begint met observeren is het noodzakelijk dat je weet hoe je het waargenomen gedrag moet categoriseren.

Hoe beter je gedragspatronen hebt omschreven en afgebakend, hoe gemakkelijker, sneller en objectiever je kunt observeren. Daarbij is het belangrijk dat je gedragingen die op elkaar lijken van elkaar kunt onderscheiden. In dit geval is het herkennen van 'niet-pestgedrag' net zo belangrijk als pestgedrag.

6 Let op signaalgedragingen

Vaak is het moeilijk het gedrag dat je wilt bestuderen waar te nemen. Dit kan omdat het gedrag maar kort duurt, dat het zich buiten je zichtveld afspeelt of dat het heel erg geniepig plaatsvindt. Als hulpmiddel letten we op signaalgedragingen.

Signaalgedragingen horen bij specifiek gedrag en zijn een teken dat het gaat plaatsvinden of heeft plaatsgevonden

Vergelijk het met een schram op een knie, je hoeft de val niet te zien om te weten dat een kind is gevallen.

7 Observeren kost weinig tijd

Een misverstand bij observeren is dat men uren met een notitieboekje in de hand een groep moet volgen. Vaak volstaan korte observaties van een aantal seconden tot een paar minuten. Belangrijker is een frequentie in te bouwen. Scan een paar keer per uur (of per dag) het groepje kinderen dat je wilt volgen. Kies vaste momenten. Doe dit wel bewust en registreer wat je ziet.

8 Gebruik je ethogram

Observaties zonder structuur leveren weinig informatie op en je kunt er geen conclusie aan verbinden. Een ethogram kan je helpen gedrag snel te herkennen en te classificeren. Daarnaast kan het je helpen met collega's het waargenomen gedrag te bespreken. Een ethogram is geen statisch document. Nieuwe observaties kunnen nieuwe inzichten opleveren. Maar een aanpassing van een ethogram is nooit iets wat je in je eentje doet, je bespreekt het altijd met andere observatoren, in dit geval je collega's of de ouders van leerlingen.

9 Voorkom discussie

Objectief observeren kan helpen om discussie te voorkomen. Maar belangrijk is dat je vasthoudt aan de objectieve observaties en niet aan de interpretatie daarvan.

10 Doe het

Observeren is een activiteit; je moet je er op concentreren, je moet je voorbereiden, plannen en bedenken wat je met de resultaten doet. Wat dit laatste betreft is observeren nooit vrijblijvend, je moet vooraf weten wat je met resultaten doet, zowel positief als negatief. Maar het belangrijkste is: dat je aan de slag gaat.

Noot

Tot slot geen tip of handleiding bij het observeren, maar iets om te overwegen:

Wat is het effect van de observator?

Bij elke observatie heeft de observator effect op de groep die hij of zij observeert, soms is dit effect minimaal maar soms ook erg ingrijpend. Daarom is het goed om resultaten met anderen te vergelijken. En het kan geen kwaad om je eigen gedrag kritisch onder de loep te nemen.